

O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET HOSIL BO'LISHNING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Ikromova Sitora Akbarovna
Osiyo xalqaro universiteti assistenti.*

SPECIFIC PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF IDEOLOGICAL IMMUNITY TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS

*Sitora Akbarovna Ikromova
is an assistant at Asia International University.*

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ РАЗВИТИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ИММУНИТЕТА К ДЕСТРУКТИВНОЙ ИНФОРМАЦИИ У ПОДРОСТКОВ

*Ситора Акбаровна Икромова
ассистент Международного университета Азии.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet hosil qilishning o'ziga xos psixologik xususiyatlari haqida so'z boradi. Jahonda bugungi kunda axborotlar oqimining ortib borishi, inson omili bilan bog'liq fanlar oldiga yangi vazifalar qo'yimoqda. «Axborot maydonidagi destruktiv axborotlar va kiberjinoyatchilik, kiberterrorizm xurujlarini kuchayib borishi yuzasidan xususan, Birlashgan millatlar tashkiloti Bosh Assambleyasi, Yevropa Kengashi, Shanxay hamkorligi tashkiloti, Mustaqil davlatlar hamdo'stligi va boshqa tashkilotlar tomonidan qayd qilingan statistik ma'lumotlarga ko'ra hozirgi vaqtda 7 milliardga yaqin inson (dunyo aholisining 95%) elektra aloqasining ko'chma tarmoqlari bilan qamrab olinganligini, yiliga kiberjinoyatchilik oqibatida yetkazilgan moddiy zararning miqdori dunyo yalpi ichki mahsulotining 1% ni tashkil etishini ko'rsatmoqda». Shu bois hozirda o'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Abstract: This article talks about the specific psychological features of creating ideological immunity to destructive information in teenagers. The increasing flow of information in the world today puts new tasks before the sciences related to the human factor. «Destructive information in the information space and cybercrime, cyberterrorism attacks, in particular, according to statistics recorded by the United Nations General Assembly, the Council of Europe, the Shanghai Cooperation Organization, the Commonwealth of Independent States and other organizations, currently amount to 7 billion. It shows that nearly every person (95% of the world's population) is covered by mobile networks of electricity, and the amount of material damage caused by cybercrime is 1% of the world's gross domestic product. Therefore, the issue of socio-psychological factors of formation of ideological immunity to destructive information in adolescents remains one of the urgent problems.

Аннотация: В данной статье говорится об специфических психологических особенностях формирования идеологического иммунитета к деструктивной информации у подростков. Увеличивающийся поток информации в мире сегодня ставит перед науками новые задачи, связанные с человеческим фактором. «Деструктивная информация в информационном пространстве и киберпреступность, кибертеррористические атаки, в частности, по статистическим данным, зафиксированным Генеральной Ассамблеей ООН, Советом Европы, Шанхайской организацией сотрудничества, Содружеством Независимых Государств и другими организациями, в настоящее время составляют 7 млрд. Это показывает, что почти каждый человек (95% населения мира) охвачен мобильными сетями электроснабжения, а объем материального ущерба, причиненного киберпреступностью, составляет 1% мирового валового внутреннего продукта. Поэтому вопрос о социально-психологических факторах формирования идеологического иммунитета к деструктивной информации у подростков остается одной из актуальных проблем.

Kirish: Kishilik jamiyatining ko'p ming yillik tarixi barcha davrlarda bunyodkorlikka yetaklovchi axborotlar bilan bir qatorda, ularga qarama-qarshi bo'lgan, inson hayotini izdan chiqarish, jamiyat va ijtimoiy tizimlarning yemirilishiga, tanazzulga yuz tutishiga zamin yaratgan buzg'unchi va vayronkor

destruktiv axborotlar ham mavjud bo'lganidan dalolat beradi.

O'tmishda destruktiv axborotlarni turli xil ko'rinishlari, tarixiy shakllari bo'lgan. Jumladan, xalqimizning o'lmas madaniy merosi, dunyo tan olgan bebaho ma'naviyat durdonasi "Avesto" yovuz g'oyalari qoralash, inson va jamiyatni ezgulikka chorlashning mumtoz namunasi. Ushbu falsafiy yodgorlikning e'tiborga sazovor jihatlaridan biri shundaki, bu asar 2700 yil avval yaratilganini inobatga olsak, unga zamin, asos sifatida, avval ham kamida ikki ming yillik hayotiy tajriba, ilmiy bilimlar va psixologik mushohada bo'lganini ta'kidlash mumkin. Shubhasiz, bu kitobning yaratilishi ob'ektiv zaruriyatga aylangan. Avestodagi quyidagi fikrlar Zardushtiylik mafkurasining tub mohiyatini ifoda etadi: "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishlar bilan ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishni alqayman. O'zimni bori ezgu fikrga, ezgu so'zlar (aytish)ga, ezgu ishlar amaliga baxshida qilaman, barcha yomon fikrlardan, yomon so'zu yomon ishlardan yuz o'giraman". Demak mazkur g'oyaviy yo'llanma odamlarni destruktiv g'oyalardan qaytargan[1].

O'zbekiston boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonlarida to'plangan va respublika sharoitiga tatbiq qilsa bo'ladigan barcha ijobiy va maqbul tajribalardan shak-shubhasiz foydalanadi. Gap biron-bir modelni, hatto u ijobiy natijalar bergan taqdirda ham, ko'r-ko'rona ko'chirib olish to'g'risida borayotgani yo'q. Aniq-ravshan vositalar va usullar qaysi mamlakat uchun mo'ljallangan bo'lsa, o'sha mamlakatning o'ziga xos sharoitidagina ijobiy natija beradi. Bizning fikrimizcha, O'zbekistonda shaxs axborot xavfsizligini ta'minlash borasidagi sa'yi-xarakati va choralarning mazmun-mohiyati va ahamiyati quyidagi strategik omillar bilan belgilanadi:

Birinchi, inson, jamiyatni ma'naviy yuksaltirish, mafkuraviy immunitetni doimiy ravishda kuchaytirib borish: ma'lumki, zamonning shavqatsiz sinovlariga qarshi yuksak ma'naviyati va mafkurasi bilan javob bergan inson, millat zavolga yuz tutmagan. Zero, aynan shu omil inson, millatning zamon bilan hamnafasligini ta'minlagan, uning hayotiga tahdidlar tug'ilgan vaziyatlarda o'ziga xos qalqon vazifasini o'tagan.

Ikkinchi, harbiy sohani mustahkamlash: O'zbekistonning mudofaa doktrinasi o'z hududi, davlati va xalqini tajovuzlardan himoya qilish konsepsiyasiga tayanadi. Shu o'rinda yurtimizda mobil va yaxshi jihozlangan kurolli kuchlarni tashkil etishdan maqsad: 1) davlat mustaqilligini saqlash; 2) mamlakatning hududiy yaxlitligini himoya qilish; 3) aholining osuda hayot kechirishini ta'minlash; 4) jamiyat xavfsizligini muhofaza qilish ekanini har bir fuqaro yaxshi anglab olishi kerak. Bunday armiyaning tuzilishi mamlakatimizning tabiiy ehtiyoj va hayotiy manfaatlarini bilan belgilanadi.

Ayrim mamlakatlarda yoshlikning quyi chegarasi huquqiy-me'yoriy hujjatlarda belgilab qo'yilgan. Biror bir kasb faoliyati bilan shug'ullanish huquqi va imtiyozlari, ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etish huquqi, o'z xatti-harakatlari uchun fuqaro sifatida javobgarlik, nikohga kirish huquqi mana shu quyi chegarani aniqlashni taqozo etadi. Bu jahon tajribasida 14 – 16 yoshlarni o'z ichiga oladi.

Usullar: Qaramlik (addiksiya)ni aniqlash testi G.V.Lofovayaning qaramlikning 7 ko'rinishiga moyillikni diagnostika qilish metodikasi va uning tadqiqot maqsadiga mosligi.

Bizningcha o'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllanganligini o'rganishda o'smirlarni internet va kompyuterga qaramligi, vertual o'yinlarga qaramligi, televizorga qaramligi, destruktiv diniy axborotlarga qaramligi kabilar o'ranilishli maqsadga muvofiq. Shu sababli biz mazkur tadqiqot ishida G.V.Lofovayaning qaramlikning 7 ko'rinishiga moyillikni diagnostika qilish metodikasidan foydalanishni ko'zda tutdik. Addiksiyani (addictus lot. «majburiyatlar bilan bog'liq») aniqlash testi shaxsning 7 turdagi qaramlikka moyilligini aniqlaydi.

Addiktiv (qaram) xulq-atvorda o'zining psixik holatini o'zgartirish orqali reallikdan qochishga harakat qilinadi. Bunda hayotiy xavfsizlik va emotsional komfort yaratiladi.

Tashqi farqlar bordek tuyulishiga qaramasdan, xulq-atvorning qaram shakllari prinsipial jihatdan o'xshash psixologik mexanizmlarga ega. Shunga bog'liq holatda addiktiv xulq-atvorning umumiy belgilari ajratiladi.

Avvalo, shaxsning qaram xulq-atvori uning psixik fizik holatini o'zgartirishga bo'lgan qat'iy intilishlarida namoyon bo'ladi. Bu mayilin sonda impulsiv-qat'iy, yengib bo'lmas va to'yinmas holatda kechadi. Tashqi tomondan bu holat xuddi o'z-o'zi bilan kurashdek, ko'pincha esa – o'zini ustidan nazoratni yo'qotgandek ko'rinishi mumkin.

Addiktiv xulq-atvor to'satdan paydo bo'lmaydi. Addiksiya (qaramlik) uzluksiz jarayonda shakllanadi va rivojlanadi. Addiksiya boshlanish (ko'pincha zararsiz), individual kechish (qaramlikning kuchayishi) va chiqishga ega. Qaramlikning turli bosqichlarida xulq-atvor motivatsiyasi ham turlicha bo'ladi.

Bu bosqichlarning kechish davomiyligi va xarakteri ob'ektning xususiyatlariga (masalan, narkotik moddaning turiga) va addiktning individual xususiyatlariga (masalan, yoshi, ijtimoiy aloqalari, intellekti, sublimatsiyaga bo'lgan qobiliyatiga) bog'liq bo'ladi.

Qaram xulq-atvorning yana bir o'ziga xos xususiyati bu davriyligi (siklliligi) hisoblanadi.

Bir davrning (sikllning) fazalari:

addiktiv xulq-atvoriga bo'lgan ichki tayyorgarlikning mavjudligi;
xohish-istak va intilishlarning kuchayishi;
addiksiya ob'ektini kutish va aktiv qidirish;
ob'ektini topish va o'ziga xos kechinmalarga erishish;
bo'shshish;
remissiya fazasi (nisbatan tinchlanish).

Keyinchalik sikl individual chastota va ifodalanganlik bilan takrorlanadi.

Qaram xulq-atvor kasallik yoki o'limga olib kelmaydi, lekin shaxsda asl holiga qaytishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarni sodir qiladi.

G.V.Lofovaya metodikasi, shuningdek, qaramlikka umumiy moyillikni diagnostika qilish imkonini beradi.

Internet va kompyuterga qaramlik.

O'yinlarga qaramlik.

Ovqatlanishga qaramlik.

Televizorga qaramlik.

Dinga qaramlik.

Sog'lom turmush tarziga qaramlik.

Qaramlikka umumiy moyillik.

Test natijalariga asoslanib diagnoz qo'yish mumkin emas, chunki bu metodika orientirovka uchun mo'ljallangan bo'lib, u yoki bu qaramlikka bo'lgan umumiy moyillikni ifodalashga xizmat qiladi.

O'tkazish tartibi: Sizga 35 ta savol (mulohaza)dan iborat test materiallari beriladi. Berilgan fikrlarni diqqat bilan o'qib, uzoq o'ylab o'tirmasdan, quyidagi javob variantlardan birini tanlang:

Yo'q – 1 ball

Yo'q desa ham bo'ladi – 2 ball

Yo'q ham, ha ham emas – 3 ball

Ha desa ham bo'ladi – 4 ball

Ha – 5 ball.

Testning kaliti. Test natijalarini qayta ishlash.

Qaramlikka bo'lgan moyillikning alohida ko'rinishlari bo'yicha qo'yilgan ballarni qo'shing:

1. Televizorga bo'lgan qaramlik: 1, 8, 15, 22, 29.

2. O'yinga bo'lgan qaramlik: 2, 9, 16, 23, 30.

3. Ovqatlanishga bo'lgan qaramlik: 3, 10, 17, 24, 31.

4. Dinga bo'lgan qaramlik: 4, 11, 18, 25, 32.

5. Kompyuterga bo'lgan qaramlik (internet, ijtimoiy tarmoqlar): 5, 12, 19, 26, 33.

6. Sog'lom turmush tarziga bo'lgan qaramlik: 6, 13, 20, 27, 34.

7. Qaramlikka bo'lgan umumiy moyillik: 7, 14, 21, 28, 35.

Interpretatsiya (rasshifrovka-shartli normalar):

5-11 ball – past;

12-18 o'rta

– yuqori darajadagi moyillik.

Natijalar: Tadqiqotimiz empirik bosqichida dastlab G.V. Lofovaya tomonidan ishlab chiqilgan va sinovdan o'tgan 13 shkalada "Virtual olamga qaramlik" ni aniqlab beruvchi testning ochiq axborot tizimiga qaramlikni 3 shkalada aniqlab beruvchi variantini sinaluvchilar hukmiga havola qildik va quyidagicha empirik ko'rsatkichlar qayd qilindi (1-jadval).

1-jadval.

O'smirlar xulq-atvorida virtual olamga qaramlikni
namoyon bo'lish xususiyatlari bo'yicha empirik natijalar

№	Qaramlik shkalasi	Buxoro viloyati (n=245)		Navoiy viloyati (n=175)	
		μ	σ	μ	σ
1.	Ochiq axborot tizimiga qaramlik: shu jumladan,				
1.1.	televizorga bo'lgan qaramlik	12	1,28	10	1,18
		t=0,54**		t=0,54**	
1.2.	onlayn kompyuter o'yinlariga bo'lgan qaramlik	9	1,05	10	1,16
		t=0,39*		t=0,42*	
1.3.	internet va (yoki) ijtimoiy tarmoqlarga bo'lgan qaramlik	21	0,90	20	0,86
		t=0,42*		t=0,40*	
2.	Umumiy addiksiya:				
2.1.	qaramlikka bo'lgan umumiy moyillik	11	1,10	10	1,03
		t=0,47**		t=0,40*	

Izoh: *p<0,05; **p<0,01; ***t<0,001

Empirik natijalar ochiq axborotlar tizimi tarkibiga kiruvchi ommaviy axborot manbalari ichida – televideniya uzoq yillardan beri axborot iste'molchilariga masofadan turib o'z ta'sirini ko'rsatib kelayotganligina yana bir bor tasdiqladi. Bu ta'sir ostida axborot iste'molchilar auditoriyasiga mos turli toifaga mansub xulq-atvor namunalari shakllanganligini guvohi bo'lishimiz mumkin.

O'rganishlarimizdan ma'lumki, addiktiv xulq-atvor to'satdan paydo bo'lmaydi. Qaramlik ob'ektiv borliqning uzluksiz jarayonida shakllanib, rivoj topib boradi. Shu bois ham qaramlik boshlanish oqibati ko'pincha zararsizdek tuyulsa-da, lekin uning individual tarzda kechishi xulq-atvorda kuchli namoyon bo'lishi bilan alohida e'tiborga molik sifatida qaralmog'i zarur.

Bugungi kunda mamlakatimizda televideniya kirib bormagan shahar va (yoki) qishloq xonadoni qolmagan. Televideniya insonlar uchun nafaqat ko'ngil ochish imkoniyatini yaratadi, balki kunlik qabul qilayotgan axborotimizning salmoqli qismini ham u orqali o'zlashtiramiz.

Xulosa: 1. Bugun axborot asrida o'smirlarni axborot psixologik xavfsizligi bo'yicha kognitiv bilimlarini oshirib borishimiz ularda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immun tizimi shakllanishiga xizmat qiladi.

2. Dunyo shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda, O'zbekistonda yoshlarni destruktiv axborotlardan himoyalash uchun quyidagi vositalarga alohida e'tibor qaratish lozim:

- axborotlashtirish manbaalari faoliyati jarayonida mavjud shakllar va usullarni o'zgartirish, ularni milliy an'analarimiz va bugungi kun me'yorlariga moslashtirish;

- axborotlar tahdidiga qarshi zamonaviy va ta'sirchan psixologik vositalardan foydalanish;
- o'smirlarda mafkuraviy immunitetning "axborotni saralash", "salbiy axborotga nisbatan himoya", "buzg'unchi axborotga qarshi kurash" va "o'zini-o'zi boshqarish" singari yetakchi ijtimoiy-psixologik sifatlarini rivojlantirish;

- muntazam ravishda yoshlar orasida mafkuraviy immunitet barqarorlik va beqarorlik darajalarini baholashning motivatsion, kognitiv va xulq-atvor komponentlari bo'yicha monitirong olib borish va ko'zga tashlangan salbiy illatlarni maqsadli va manzilli profilaktika qilib borish.

3. Destruktiv axborotlar, mafkuraviy tahdidlar, xurujlar, yot buzg'unchi g'oyalarning insonlar, ayniqsa, o'smirlar ongiga salbiy ta'sirini zararsizlantirish va ularda mafkuraviy immunitet hosil qilish hamda uning barqarorligiga erishishda psixologik usullardan foydalanish nazariy-amaliy ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

4. O'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllanishining psixologik omillarini tadqiq qilish muammosini maxsus o'rganishga bag'ishlangan metodikalar, kontent – tahlillar, anketa savollari, testlar va qo'shimcha usullar majmuasining qo'llanilishi tadqiqotning amaliy-tatbiqiy vazifalarini kengroq ko'lamda ochib berish imkonini yaratdi.

Adabiyotlar

Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik. //Asqar Mahkam tarjimasini. – Toshkent: Sharq, 2001, –112 b.

Akramova Sh. "Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish" "Muharrir" nashriyoti T.: 2012, -126 b.

Abdujabborova M.L. O'smirlar orasida olib boriladigan mafkuraviy profilaktika ishlarining ijtimoiy-pedagogik asoslari: – p.f.n, dis. avtf. T: O'PFITI, 2007, – B.22.

Abdurahmonova Z.X. "Yoshlarda milliy birlik tuyg'usini shakllantirish" nomzodlik dissertatsiyasi. T.: 2006, - 140 b.

Alimbayeva Sh. "O'smirlar o'quv faoliyatida xavotirlarni namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari" nom. dis. T.: 2012, - 149 b.